

УДК 342.7

ЕФЕКТИВНА СУДОВА ВЛАДА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СУДОВОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

EFFECTIVE JUDICIARY AS THE BASIS FOR THE FORMATION OF JUDICIAL CONSTITUTIONALISM

Печевиста Л.П.,

*аспірант Інституту законодавства
Верховної Ради України*

Статтю присвячено дослідженню ефективної судової влади як основи формування судового конституціоналізму в Україні. Автором у межах теоретико-методологічного напрямку досліджено становлення судового права. У межах практичного напрямку проаналізовано формування усталеної судової практики, проблеми виконання рішень та висновків органу конституційної юрисдикції.

Ключові слова: судовий конституціоналізм, судове право, живе право, ефективна судова влада, право на справедливий суд.

Питання ефективності судової влади є актуальним з огляду на те, що суд із найдавніших часів був арбітром не тільки у приватних спорах, але й у відношенні «громадянин – держава». Сьогодні у процесі реформування судової системи необхідно приділити більше уваги саме ефективності судової влади в Україні. Зокрема, під час дослідження такого багатогранного явища, як судовий конституціоналізм, який вважають якісним станом конституціоналізму, варто розуміти, що основу його формування та функціонування треба шукати у функціонуванні судової влади в Україні.

Теоретичним та практичним дослідженням судової влади та судового права займаються такі українські науковці, як В.В. Афанасьєв, В.Д. Бринцев, С.В. Глущенко, А.О. Селіванов, І.Є. Марочкін, Л.М. Москвич, Н.М. Оніщенко, В.В. Сердюк, В.С. Смородинський, Ю.О. Рємєскова,

О.З. Хотинська-Нор, О.В. Щербанюк, І.В. Юревич та ін. Однак проблема ефективної судової влади як основи судового конституціоналізму не була об'єктом дослідження науки конституційного права, у зв'язку із чим метою статті є аналіз за допомогою сукупності методів ефективної судової влади як основи формування становлення судового конституціоналізму.

Досліджуючи ефективність судової влади в Україні, варто визначити, що розуміють під поняттям «судова влада». У дуже вузькому сенсі судова влада – це гілка державної влади, покликана захищати права та інтереси відповідно до закону. Тобто метою діяльності судової влади є загальне забезпечення виконання «букви та духу» закону. Хоча це судження, звісно, є утопічним, проте відповідно до критеріїв верховенства права державна влада повинна бути обмеженою правами і свободами

Конституційно-правові засади організації та діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування

людини, тому що забезпечення функціонування ефективної судової влади є основою конституційного ладу України.

У такому разі дослідження ефективної судової влади в Україні – це дослідження насамперед стану виконання судовою гілкою влади своїх повноважень, відповідності цих повноважень суспільній необхідності, тобто визначення судової влади в Україні як дієвого інституту захисту прав людини і забезпечення її правом на справедливий суд.

Такий аналіз, на нашу думку, повинен будуватись на принципово новому методологічному підході, що полягає у використанні комплексу засобів наукового пізнання, основу яких становитиме людиноцентризм у сукупності з аксіологічним, герменевтичним, системно-структурним методами. Це дасть нам можливість отримати нове розуміння ефективної судової влади як основи судового конституціоналізму.

У зв'язку із цим вивчення вказаного об'єкта будуватиметься за двома основними напрямками. У межах першого теоретико-методологічного напрямку необхідно проаналізувати становлення судового права, що є однією з актуальних проблем у сучасній юридичній науці. Зокрема, як зазначається в юридичній енциклопедії: «Судове право – це право, яке створюється судовими прецедентами та судовою практикою» [1, с. 707]. У результаті практичної діяльності судової гілки влади формується судове право, тобто фактично практика формує теорію.

Український дослідник С.В. Прилуцький указує на те, що «з-поміж форм судового права виділяються судова практика, усталена судова

практика (*jurisprudence constante*), судовий прецедент, правова позиція, правоположення» [2, с. 9]. Зокрема, в українській науковій практиці існує поняття «усталена судова практика», одним з основних елементів якої є правові позиції Конституційного Суду України та Верховного Суду України.

У зв'язку з конституційно-правовою реформою розширено повноваження Верховного Суду України шляхом надання права тлумачення законів України, що стане основою для формування усталеної судової практики. Вважаємо, що для досягнення мети та визначення судової влади як «ефективної» необхідна, зокрема, наявність у державі єдиного розуміння закону – так званого «духу» закону. Для досягнення цієї мети в Україні був створений Конституційний Суд України. За період своєї діяльності під час виконання повноважень цей Суд здійснював тлумачення Конституції України та законів України шляхом формування у своїх актах правових позицій, враховуючи суспільну необхідність, доктрину дружнього ставлення до міжнародного права та попередні правові позиції.

Проте через недосконалість законодавства чіткого механізму впровадження правових позицій Конституційного Суду України в суспільно-правове життя через нормативно-правові акти немає і досі. Як слушно зазначає професор А.О. Селіванов, «судова влада, до якої належить і Конституційний Суд України, має далеко не використаний потенціал та юридичний вплив на усі відносини у житті суспільства на принципах законності та справедливості» [3, с. 140].

На думку Л.М. Москвич, «судове право – це частина публічного права, яка вивчає основні засади функціонування судової влади: основи судоустрою, які зумовлюються потребою належного забезпечення права на судовий захист; основи судового процесу, які включають спільні (загальні для всіх видів судочинства) засади судового провадження та відбивають специфіку цього виду юридичного процесу; основи судового управління, які вивчають місце суду в державному механізмі, закони ефективної взаємодії суду з державними органами та суспільством тощо» [4, с. 12].

У цьому контексті слушно зазначає О.В. Щербанюк, що «судове право є одним зі складників публічного права, де основним і обов'язковим його суб'єктом є судова влада» [5, с. 159]. Тому, концентруючи увагу власне на дієвості судової влади, пропонуємо розглянути проблеми, які виникають у дослідженні практичної реалізації судовою владою своїх повноважень.

Загальновідомо, що судова влада – це елемент механізму стримувань та противаг у демократичній державі. Проте в контексті ефективної судової влади маємо оцінити цей механізм. Зокрема, проблемою судової влади є її вибірковість, тобто справи розглядаються в певних межах, встановлених процесуальним законодавством, і їх рішення стосується лише учасників судового процесу, тому в разі висловлення (створення) правової позиції вона залишається лише на сторінках судового рішення і не відображається в законодавчих актах, у результаті аналізу яких ця правова позиція була створена.

У контексті нашого дослідження розглядаємо ефективну судову владу як основу формування судового кон-

ституціоналізму, який, зокрема, є режимом забезпечення верховенства права, що гарантується через природне право людини на справедливий суд. Зокрема, право на справедливий суд унормовується ст. 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини [6] (далі – Конвенція), яка ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [7]: «Кожен має право на справедливий суд».

Вважаємо, що для становлення ефективної судової влади в Україні, зокрема через забезпечення права на справедливий суд, недостатньо беззаперечно дотримуватись букви закону, адже суддя має приймати не лише законне, але й справедливе рішення. Тому варто формувати в українській правовій системі «справжнє, тобто живе, право, зосереджене не в томах законодавчих актів, які дають лише загальне спрямування, а насамперед у статутах підприємств, союзів підприємців, різного роду господарських договорах, угодах, що укладають між собою суб'єкти підприємницької і торгової діяльності, у колективних договорах тощо» [8, с. 429]. Якщо звернутись до Юридичної енциклопедії, то «живе право» – це правова доктрина, запропонована наприкінці XIX ст. Є. Ерліхом, який вважав, що позитивне право не відбиває у своєму змісті всієї багатогранності життя, воно є мертвим [8, с. 429].

Тому слушно зазначає А.О. Селіванов, що «державна та судова влада зокрема – це відкриті схожі складники системи владних повноважень, і сьогодні важливо шукати «прорив» у нових якостях цих владно-правових категорій» [3, с. 140]. Тобто розгля-

дати державу та судову владу як щось стало було б нерозумно і неправильно.

У механізмі здійснення судової влади існує проблема виконання судових рішень, яка визнана навіть на міжнародному рівні. Як зазначає В.В. Афанасьєв, «на рівні Європейського суду із прав людини склалась досить чітка негативна стосовно України правова позиція щодо відсутності у нашій державі надійного механізму забезпечення виконання судових рішень» [9, с. 14]. Тому для визначення судової влади в Україні як ефективної важливим є не лише створення видимої діяльності суду у вирішенні спорів, але й ефективний судовий контроль за виконанням рішень, адже частину з них виконати неможливо.

На сьогодні існує Проект Закону України «Про Конституційний Суд України» від 7 червня 2017 р. № 6427-д [10]. Цей законопроект містить окрему главу «Виконання рішень та висновків Конституційного Суду України», у якій пропонується покласти обов'язок на державні органи забезпечувати контроль за виконанням рішень, додержанням висновку, а також планується надати суду право вимагати підтвердження виконання рішення, додержання висновку у відповідних державних органах.

І.К. Волховська та В.А. Пахомова зазначають, що «у конституційному судочинстві відсутній спеціальний орган, який би здійснював контроль за виконанням актів Конституційного Суду України, на кшталт виконавчої служби» [11, с. 215]. Для вдосконалення процедури виконання рішень та висновків Конституційного Суду України, на нашу думку, необхідно не просто надати право, а саме обов'язок судді-доповідачу отримати від

повідного органу державної влади письмове підтвердження виконання рішення, дотримання висновку через термін, встановлений у рішенні, висновку.

Ми поділяємо думку О.І. Махніцького, який розкриває судовий конституціоналізм як якісний стан функціонування судової влади [12, с. 24]. Тому для визначення «ефективної» судової влади як основи формування судового конституціоналізму в Україні треба подолати ряд проблем у механізмі здійснення такої влади.

Підсумовуючи зазначаємо, що судова влада в Україні нині не може бути визначена як «ефективна», адже в механізмі здійснення правосуддя є ряд недоліків. По-перше, відсутність механізму впровадження судової практики в законодавство України, тобто відсутність загальнообов'язкової до виконання судової практики. По-друге, у результаті неоднакового застосування норм відбувається порушення права на справедливий суд, тому діяльність судової гілки влади оцінюється як незадовільна. По-третє, наявна проблема невикористаного потенціалу судової влади, створеної штучно, зокрема через політизованість та тиск на судову владу, яка починається, зокрема, із призначення судді на посаду. По-четверте, відсутність контролю за виконанням рішень та висновків Конституційного Суду України.

Тому порушена проблема потребує теоретичного обґрунтування та розроблення механізмів становлення ефективної судової влади як основи судового конституціоналізму в Україні шляхом вдосконалення нормативно-правового забезпечення реалізації актів Конституційного Суду України та загальних судів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Українська енциклопедія, 1998. – Т. 5. – 1998. – 736 с.
2. Прилуцький С.В. Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава) : [монографія] / С.В. Прилуцький. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. – 317 с.
3. Селіванов А.О. Правовий суверенітет судової влади / А.О. Селіванов // Актуальні проблеми судового права : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора І.Є. Марочкина. – Х., 2017. – С. 139–143.
4. Москвич Л.М. Судове право як комплексна галузь права / Л.М. Москвич // Актуальні проблеми судового права : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора І.Є. Марочкина. – Х., 2017. – С. 10–12.
5. Щербанюк О.В. Становлення концепції судового права / О.В. Щербанюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 23. – Т. 1. – С. 157–160.
6. Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод : Міжнародний документ від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
7. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр.
8. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Українська енциклопедія, 1999. – Т. 2. – 1999. – 744 с.
9. Афанасьєв В.В. Проблеми виконання судових рішень в Україні крізь призму практики Європейського суду із прав людини / В.В. Афанасьєв // Актуальні проблеми судового права : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора І.Є. Марочкина. – Х., 2017. – С. 12–15.
10. Про Конституційний Суд України : Проект Закону від 7 червня 2017 р. № 6427-д [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=61971&pf35401=425897>.
11. Полховська І.К. Проблемні аспекти виконання рішень Конституційного Суду України / І.К. Полховська, В.А. Пахомова // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 213–218.
12. Махніцький О.І. Судовий конституціоналізм і судова влада: до постановки питання про поняття та співвідношення / О.І. Махніцький // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 68. – С. 24–31.

Статья посвящена исследованию эффективной судебной власти как основы формирования судебного конституционализма в Украине. Автором в пределах теоретико-методологического направления исследовано становление судебного права. В рамках практического направления проанализировано формирование устойчивой судебной практики, проблемы исполнения решений и выводов органа конституционной юрисдикции.

Ключевые слова: судебный конституционализм, судебное право, живое право, эффективная судебная власть, право на справедливый суд.

The article is devoted to the study of effective judicial power as the basis for the formation of judicial constitutionalism in Ukraine. The author is investigating the formation of judicial law within the limits of theoretical and methodological direction. Within the practical direction, the formation of the established judicial practice, the problem of implementation of decisions and conclusions of the body of constitutional jurisdiction is analyzed.

Key words: judicial constitutionalism, judicial law, living law, effective judicial power, right to a fair trial.
